

Što je hrvatska politička emigracija?

Jakov Žižić

Iako je i u ranijim povijesnim razdobljima bilo hrvatskih političkih prvaka te pokreta i stranaka koji su iz inozemstva pokušavali promijeniti političke odnose u domovini, tek se od 1945. počinje govoriti o "pravoj" hrvatskoj političkoj emigraciji

Pod hrvatskom političkom emigracijom podrazumijevaju se političke organizacije, politički aktivne skupine i pojedinci koji su od 1945. do 1990. iz inozemstva djelovali na rušenju komunističke Jugoslavije i stvaranju slobodne i suverene hrvatske države. Iako je i u ranijim povijesnim razdobljima bilo hrvatskih političkih prvaka (Eugen Kvaternik sredinom 19. stoljeća) te pokreta i stranaka (ustaški pokret i HSS u međuraću) koji su iz inozemstva pokušavali promijeniti političke odnose u domovini, tek se od 1945. počinje govoriti o "pravoj" hrvatskoj političkoj emigraciji. Slom profašističke i proosovinske Nezavisne Države Hrvatske (NDH) i uspostava komunističke Jugoslavije uzrokovali su odlazak iz domovine desetaka tisuća dužnosnika i suputnika ustaškog režima te brojnih pojedinaca protukomunističke i nacionalističke orijentacije.¹ Njihovo duboko ideološko i političko suprotstavljanje komunističkoj Jugoslaviji te političko organiziranje i djelovanje na uskrsnuću NDH predstavljalo je jezgru razvoja hrvatske političke emigracije. Ipak, cjelokupno postojanje i djelovanje hrvatske političke emigracije nije ni izbliza isključivo obilježeno nostalgijom prema NDH. Temeljni politički imperativ hrvatske političke emigracije bilo je stvaranje samostalne hrvatske države, ali u sklopu te opće političke pozicije stvarale su se i razvijale različite političke ideje, struje i savezi te primjenjivali različiti oblici političke borbe. Već se u ratnoj političkoj emigraciji koju su činili političari iz NDH i intelektualci istog usmjerenja razvija "disidentska" struja koja se distancira od ustaškog režima, ali brani ideju NDH (Spehnjak i Cipek, 2007:270). Idejni otac te disidentske ustaške frakcije Vinko Nikolić u svojim pogledima iz emigracije NDH vidi kao

Jakov Žižić, stručni suradnik na Fakultetu političkih znanosti. Polaznik doktorskog studija "Komparativna politika". E-pošta: jakovzizic@gmail.com

emanaciju prirodnih težnji hrvatskog naroda za nacionalnom slobodom i državnošću. Opravdava njezino stvaranje u okviru osovinskih ratnih pobjeda, smatrajući da je to bio jedini logičan potez u ondašnjoj unutarnjoj i međunarodnoj političkoj konstelaciji. Istodobno, ustaški režim kritizira i odbacuje zbog civilizacijske retrogradnosti i političke nesposobnosti (Nikolić, 1995).

Temeljni politički imperativ hrvatske političke emigracije bilo je stvaranje samostalne hrvatske države, ali u sklopu te opće političke pozicije stvarale su se i razvijale različite političke ideje, struje i savezi te primjenjivali različiti oblici političke borbe

Naslijeđe ustaštva dugo je dominiralo ozračjem u emigrantskim krugovima. Pedesetih godina 20. stoljeća u emigraciji postoje tri glavne organizacije s ustaškom pozadinom: Hrvatski oslobodilački pokret Ante Pavelića (HOP), Hrvatski narodni otpor Vjekoslava Luburića (HNO) i Hrvatski narodni odbor Branimira Jelića (HNO).² Prema ideološkom profilu te su organizacije bile izvan svih suvremenih političkih tokova i bez spoznaje o neprihvatljivosti i kompromitiranosti ustaštva, te bi se na njih dobro mogla primijeniti Napoleonova primjedba o francuskim rojalističkim emigrantima kao ljudima koji nisu ništa zaboravili, ali nisu ništa ni naučili. Njihovi politički planovi svodili su se na iščekivanje globalnog rata demokratskog Zapada s komunističkim Istokom u kojemu bi se stvorila prigoda za rušenje komunističke Jugoslavije i obnovu NDH. U tom kontekstu vrlo je zanimljivo pismo Ante Pavelića čelnicima NATO-a 1957. u kojemu ističe uspjehe i iskustvo svojih snaga u protukomunističkoj borbi i preporučuje se za saveznika u mogućem sukobu s komunističkim Istokom (Tokić, 2012:10). Pavelićev HOP kao najjača emigrantska organizacija u to vrijeme nije sam poduzimao nikakve nasilne akcije protiv komunističke Jugoslavije, bilo napade na njezina inozemna predstavništva bilo diverzantske akcije. Sve podružnice i pridružene organizacije HOP-a strogo su se držale zakona zemalja u kojima su postojale i nijedna nikad nije bila zabranjena u nijednoj zapadnoj zemlji (osim u Austriji, koja se na to obvezala međudržavnim sporazumima) (Vukušić, 2001:17). I druge dvije organizacije, Luburićev HNO i Jelićev HNO, unatoč jakoj protukomunističkoj i protujugoslavenskoj retorici nisu primjenjivale u tom razdoblju nikakve nasilne akcije. Potonji je čak napravio i neke korake u ažuriranju političkih stavova i pogleda u skladu sa suvremenim tokovima te je, uz zagovaranje uspostave samostalne hrvatske države u njezinim etničkim i povijesnim granicama, izričito odbacio svaki oblik totalitarizma, kako lijevi tako i desni (Tokić, 2009:742).

Ipak, hrvatska emigracija stvarno počinje odbacivati ustaški totalitarizam tek krajem pedesetih i posebno tijekom šezde-

setih godina. U tom je razdoblju već ojačala poratna politička emigracija sastavljena od mlađih osoba koje su iz Hrvatske i Jugoslavije odlazile od sredine pedesetih godina, djelomice u sklopu akademskih stipendija zapadnih zemalja, djelomice ilegalnim prelaskom granice, a zatim i legalno nakon 1966. (Spehnik i Cipek, 2007:271). Unutar te skupine ljudi razvit će se politička struja čiji su nacionalno-politički ideali, ponajprije samostalna i suverena Hrvatska, bili čvrsto povezani s privrženošću demokraciji i poštivanjem ljudskih prava. U središtu njihova organiziranja i djelovanja bio je časopis *Nova Hrvatska* koji je razbio duhovnu dominaciju totalitarnih ustaških ideja u emigrantskom diskursu i u promišljanje hrvatske samostalnosti unio nove političke vizure i vrijednosti.³ Istodobno, i disidentska ustaška frakcija oko Vinka Nikolića sve se više odvajala od tvrde ustaške jezgre i kreće putem okupljanja najvažnijih intelektualnih i emigrantskih snaga oko časopisa *Hrvatska revija*. Skupine oko *Nove Hrvatske* i *Hrvatske revije* tvorile su temelj nastanka i razvoja liberalno-demokratskog krila hrvatske političke emigracije. Osim što su odbacile svaki totalitarizam, odbacile su i ideju o stvaranju samostalne nacionalne države kroz globalni ideološki sukob. Smatrali su da se ostvarenju samostalne nacionalne države konstruktivnije pridonosi djelovanjem na političko-pedagoškome i kulturnom planu među emigrantima, nego isticanjem protukomunističkih referencija i zazivanjem nerealnih promjena u međunarodnim odnosima. Uz promicanje hrvatske kulture i političko obrazovanje emigranata kako bi postali "aktivni čimbenici u svojoj zajednici, a ne pasivni objekti političkih manipulacija, bilo pojedinaca, bilo stranaka" (Kušan,

Unutar liberalno-demokratske struje treba istaknuti skupinu oko časopisa *Poruka slobodne Hrvatske*, koji su 1978. osnovali bivši suradnici i urednici *Nove Hrvatske*. Ona je prva istupila s cjelovitim i razrađenim državotvornim programom koji je Hrvatsku promišljao kao "neovisnu, demokratsku, socijalno pravednu i neutralnu državu"

2000:8), važno mjesto u njihovu djelovanju imalo je i informiranje emigrantske i domovinske javnosti, kao i javnosti zapadnih zemalja o tabuiziranim temama u Jugoslaviji (komunistički poratni zločini, ekonomsko eksploatiranje Hrvatske, dominacija Srba u partijskome i državnom aparatu i dr.).

No nisu svi poratni emigranti prihvatili ideje i oblike političkog djelovanja liberalno-demokratske struje u emigraciji. Ustaški veterani poput Luburića bili su sve svjesniji kako od globalnog sukoba i pomoći Zapada u rušenju Jugoslavije nema ništa i

stoga se, kako se sam izrazio, kao jedini način djelovanja u rušenju Jugoslavije nametala "dijalektika riječi i dinamita". Velik broj novih emigranata došao je pod utjecaj radikalnih stavova Luburićeva HNO-a i HOP-a, čemu je pridonio i intenzivan rad tih dviju organizacija na širenju društvene baze među Hrvatima na privremenom radu u SR Njemačkoj. Naime, u državama poput SR Njemačke HOP i HNO su stvorili mreže koje su hrvatskim "gastarbajterima" pomagale u pronalaženju posla, smještaja, ishođenja raznih dopusnica, a istodobno ih vrbovale i regrutirale u članstvo svojih organizacija (Tokić, 2009:744). Nove mlade generacije emigranata pokazale su se vrlo prijemčive za ideje ustaških veterana o potrebi prelaska na terorističke metode političke borbe.

Šezdesetih i sedamdesetih godina organizacije, skupine i pojedinci iz hrvatske političke emigracije koji su prihvatili terorističke metode političke borbe izvršili su više od 50 ubojstava i pokušaja ubojstava, 40 bombaških napada i 2 otmice zrakoplova (Tokić, 2012:3). Ciljevi terorističkih napada bili su predstavnici i institucije jugoslavenske države u inozemstvu (diplomati, diplomatska, konzularna, trgovačka i druga predstavništva), međunarodni vlakovi na putu u Jugoslaviju, kao i institucije SR Njemačke na čijem se teritoriju i događao veliki broj terorističkih akcija. Sve je to nagnalo vlast SR Njemačke da u jednom trenutku terorističku aktivnost hrvatske političke emigracije proglasi najvažnijim državnim problemom s imigrantima (Tokić, 2012:3). Ciljevi terorističke aktivnosti hrvatske političke emigracije bili su stjecanje međunarodne potpore za hrvatsku državotvornu borbu i poticanje političkog prevrata u domovini. No naivno je bilo očekivati stjecanje simpatija za borbu protiv komunističke diktature služeći se terorističkim metodama političke borbe poput otmice aviona, upadanja u diplomatska predstavništva zapadnoeuropskih država, otmice njihovih diplomata i slično. Događalo se upravo obratno od onoga što su terorizmu skloni politički emigranti očekivali – Jugoslaviji se poboljšavao međunarodni ugled jer je cijeli svijet odbacivao terorizam (Jandrić, 2006:406). Ni diverzantske akcije "Bugojanske skupine" 1972.⁴ nisu mogle uzdrmati unutarnju stabilnost komunističkog režima koji je bio oslonjen na jak vojni i sigurnosni aparat, a i legitimirao se gospodarskim rastom i povećanjem životnog standarda građana. Slabljenju i promašenosti terorističkih aktivnosti emigracije pridonijelo je i sustavno i organizirano represivno djelovanje komunističke Jugoslavije u inozemstvu. Ona je cijelu inozemnu političku oporbu službeno smatrala "fašističkom emigracijom" – u koju su se ubrajali i Bogdan Radica, i Mate Meštrović, i Mihajlo Mihajlov i Aleksa Đilas, to jest svi protivnici jugoslavenskog komunističkog poretka, neovisno o njihovim antifašističkim referencijama i stavovima – te je nad svim pojedincima i skupinama primjenjivala terorističke metode – ubojstva, atentate i otmice.⁵ Samo u prvoj polovici sedamdesetih godina jugoslavenske sigurnosne službe u SR Njemačkoj ubile su više od 30 hrvatskih političkih emigranata (Tokić, 2009:752).

Korištenje terorizma naposljetku je izgubilo privlačnost i intenzivnost. Liberalno-demokratski dio političke emigracije ojačao je svoj politički utjecaj kada je krajem sedamdesetih godina ovladao Hrvatskim narodnim vijećem (HNV), najvažnijom i najrepresentativnijom emigrantskom organizacijom osnovanom 1974. Ta organizacija i njezini čelnici bavili su se osamdesetih godina pitanjima uskraćivanja i kršenja ljudskih

prava u Jugoslaviji, što je tada bilo vrlo važno sredstvo pritiska na komunističke režime u Europi. Kroz progovore o kršenju ljudskih prava u Jugoslaviji pred zapadnim javnostima i institucijama isticalo se i pravo Hrvata na nacionalno samoodređenje kao njihovo kolektivno ljudsko pravo (Meštrović, 2003:258). Ta politička taktika priskrbila im je negativan epitet "minimalisti"

U vrijeme liberalizacije jugoslavenskoga javnog života u drugoj polovici šezdesetih godina počelo je približavanje emigracije komunističkim disidentima, što je išlo nešto sporije zbog prilično proširena stava o izdajničkom karakteru hrvatskih partizana i komunista

koji su im udijelili protivnici iz emigracije smatrajući da se previše oslanjaju na zapadne političke aktore i vrijednosti. Unutar liberalno-demokratske struje treba istaknuti skupinu oko časopisa *Poruka slobodne Hrvatske*, koji su 1978. osnovali bivši suradnici i urednici Nove Hrvatske. Ona je prva istupila s cjelovitim i razrađenim državotvornim programom koji je Hrvatsku promišljao kao "neovisnu, demokratsku, socijalno pravednu i neutralnu državu" (Salaj, 1978:11). Skupina je tijekom svog djelovanja postavila nove standarde državotvornog djelovanja i, među ostalim, uspostavila dijalog s predstavnicima muslimanske (bošnjačke) političke emigracije te hrvatske Srbe jasno istaknula kao ravnopravan dio buduće hrvatske države. To ih je, kao što svjedoči jedan od autora *Porukine* državotvorne platforme Gojko Borić, koštalo diskvalifikacije da su to sve "udbaški poslovi" (Borić, 2007:78).

Radikalizmu sklon dio emigracije zapao je u kadrovsku krizu nakon ubojstva Bruna Bušića koji je, unatoč prvotnoj suradnji s krugom oko *Nove Hrvatske*, zagovarao revolucionarne aktivnosti i branio njihovu svrhovitost. Na njegovoj političkoj baštini 1981. nastaje, kao pandan Hrvatskome narodnom vijeću, Hrvatski državotvorni pokret (HDP). U opreci prozapadnoj političkoj taktici HNV-a, HDP je zagovarao i uspostavljanje dijaloga sa Sovjetskim Savezom (Čizmić, 2004). Takve lutajuće hladnoratovske kombinatorike bile su inherentne dijelu hrvatske političke emigracije s ustaškom pozadinom, te je i sam Luburić u jednom trenutku u Sovjetima vidio potencijalnog saveznika u hrvatskoj državotvornoj borbi.

Zanimljivo, i u jednome i u drugome krilu emigracije postojao je stalan trend da se što više približe i surađuju s domovinskom opozicijom. Isprva su najveću pažnju i potporu emigracije dobivali hrvatski nacionalisti poput Bruna Bušića, koji je nakon odlaska iz Jugoslavije bio odlično prihvaćen u emigraciji. Na izborima za Sabor Hrvatskoga narodnog vijeća 1977. Bušić je dobio najviše glasova. Po dolasku u emigraciju on je s velikim zanosom počeo raditi na širenju svojih zamisli u čijemu je

središtu bila ideja nacionalnog pomirenja (Jareb, 2006:330). U vrijeme liberalizacije jugoslavenskoga javnog života u drugoj polovici šezdesetih godina počelo je približavanje emigracije komunističkim disidentima, što je išlo nešto sporije zbog prilično proširena stava o izdajničkom karakteru hrvatskih partizana i komunista. Ipak komunistički disidenti poput Franje Tuđmana, koji su se javno suprotstavili jugoslavenskome komunističkom poretku zbog njegova odnosa prema hrvatskim interesima, bili su dobro prihvaćeni. Cvetković (2009:44) ističe kako je hrvatska emigracija iskazala nepodijeljenu podršku jednome od najpoznatijih komunističkih disidenata Franji Tuđmanu tijekom njegova suđenja u Jugoslaviji 1981. Prihvatanje ideje o slobodnoj i suverenoj nacionalnoj državi kod komunističkih disidenata poput Tuđmana razvijalo se usporedno sa sve blažim stavom emigracije prema hrvatskim komunistima i vodilo je međusobnoj suradnji domovinske i izvandomovinske političke opozicije. Revizija odnosa hrvatske političke emigracije prema komunistima dobro se iščitava iz govora Borisa Marune, upravo na predstavljanju Franje Tuđmana hrvatskim iseljenicima u Los Angelesu 1988. U svom govoru ovaj je književnik i politički emigrant istaknuo kako hrvatski partizani nisu nacionalne izdajice kao što ih se prije smatralo (čak ih je i Vinko Nikolić jedno vrijeme zvao nacionalnim odrodima), nego "žrtve" pristajanja uz političke ideje koje nisu mnogo marile za zasebne hrvatske interese i državotvorna stremjenja. Maruna je ustvrdio kako Hrvati partizani nisu bili protivnici svog naroda te je im stoga mjesto u zajedničkoj borbi za suverenu nacionalnu državu, posebno u svjetlu njihova nacionalnog prosvjetljenja i zauzimanja za hrvatske interese u komunističkoj Jugoslaviji (Maruna, 2008).

Franjo Tuđman je krajem osamdesetih godina stekao vrlo velik ugled u hrvatskoj političkoj emigraciji, posebice u SAD-u i Kanadi gdje je kroz niz predavanja i susreta privukao veliku pozornost. Činjenica je da je Tuđmanov HDZ vrlo brzo nakon osnivanja zadobio veliku potporu u hrvatskoj političkoj emigraciji. HDZ-u stoga pristupaju organizacije i pojedinci s cjelokupnoga ideološkog spektra hrvatske političke emigracije. Dio HDZ-a postaju mnogo mjesni odbori i istaknuti pojedinci HNV-a, zbog čega se ta organizacija i gasi, pojedinci bliski HSS-u, pa čak i HNO, koji se ujedinjuje s HDZ-om (Sopta, 2004b). Hrvatska politička emigracija, dugo jedina organizirana državotvorna politička snaga, sa svim svojim ideološkim slojevima i nijansama – kako liberalno-demokratskima tako i proustaškim nostalgicarima – bila je saveznik državotvornome i ideološki sintetičnom HDZ-u.

Bilješke

1 Različiti su, a opet približno slični podaci o broju izbjeglica iz NDH koji su se poslije njezina pada dokopali teritorija pod kontrolom saveznika. Robionek (2009:147) ističe kako američki dokumenti govore o 70.000 političkih izbjeglica iz Jugoslavije na području Austrije i Italije u kolovozu 1945., od kojih su većina bili Hrvati. Tokić (2012:8) pak navodi podatak o 30.000 do 50.000 bivših ustaša te hrvatskih nacionalista koji su nakon boravka u savezničkim logorima u Italiji emigrirali u Argentinu, Urugvaj, Španjolsku, SAD, Kanadu, Australiju i Zapadnu Njemačku.

- 2 U inozemstvu je u tom razdoblju djelovala i Hrvatska seljačka stranka (HSS). No iako je HSS osuđivao komunistički režim u Jugoslaviji i žestoko mu se suprotstavljao, u razdoblju pod vodstvom Vladka Mačeka nije zagovarao uspostavu samostalne hrvatske države te se stoga ne ubraja u prethodno definiranu hrvatsku političku emigraciju.
- 3 O duhovnome i idejnom napretku svjedoči i članak sa stranica Nove Hrvatske iz 1960. "Hrvatska i E.P.Z." u kojemu jedan od osnivača tog lista Tihomil Rađa hrvatsku samostalnost promatra iz vizure nezaustavljivoga ekonomskog i političkog integriranja Europe čiji su pokretači ideje slobode, pravde i ekonomskog razvoja. Tim idejama i ciljevima mora se, prema Rađi (1960), usmjeriti i hrvatska državotvorna borba.
- 4 Diverzantska akcija pripadnika emigrantske organizacije Hrvatsko revolucionarno bratstvo (HRB) koji su 1972. ušli na teritorij Jugoslavije i pokušali pokrenuti oružani ustanak.
- 5 O konkretnim slučajevima primjene državnog terorizma nad hrvatskim političkim emigrantima više u: Jareb (2009:327-328).

Literatura

- Borić, G. (2007). *Hrvat izvan domovine: sjećanja političkog emigranta*. Zagreb: Naklada Pavičić.
- Cvetković, S. (2009). Političko-propagandno delovanje jugoslavenske političke emigracije na Zapadu 1945-1985. *Hereticus*. (4) 41-68.
- Čizmić, I. (2004). Program HPD-a zagovarao je pomirenje hrvatske političke emigracije i hrvatskih komunista u domovini. *Vjesnik*, 6. rujna 2004.
- Jandrić, B. (2006). Oblici oporbenog djelovanja u sklopu komunističkog sustava (djelovanje hrvatske političke emigracije). U: *Hrvatska politika u XX. stoljeću*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Jareb, M. (2006). Hrvatska politička emigracija od 1928. do 1990. godine. U: *Hrvatska politika u XX. stoljeću*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Kušan, J. (2000). *Bitka za Novu Hrvatsku*. Rijeka: Otokar Keršovani.
- Maruna, B. (2008). *Što je čuvalo nadu: Eseji i kritike*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Meštrović, M. (2003). *U vrtlogu hrvatske politike: Kazivanje Peri Zlataru*. Zagreb: Golden marketing.
- Nikolić, V. (1995). *U službi domovine: studije, ogledi, portreti*. Zagreb: Školske novine i Pergamena.
- Rađa, T. (1960). Hrvatska i E.P.Z. *Nova Hrvatska*. (3-4) 4.
- Robionek, B. (2010). *Croatian Political Refugees and the Western Allies: A Documented History*. Berlin: OEZ Berlin Verlag.
- Salaj, B. (1978). Sadržaj slobode. *Poruka slobodne Hrvatske*. 1:11-12
- Sopta, M. (2004). Hrvatski narodni odbor priključuje se HDZ-u. *Vjesnik*, 16. listopada 2004.
- Spehnjak K., Cipek T. (2007). Disidenti, opozicija i otpor – Hrvatska i Jugoslavija 1945-1990. *Časopis za suvremenu povijest*. (39) 2:255-297.
- Tokić, M. N. (2012). The End of "Historical-Ideological Bedazzlement": Cold War Politics and Émigré Croatian Separatist Violence, 1950-1980. *Social Science History*. (36) 3:421-446.
- Tokić, M. N. (2009). Landscapes of conflict: unity and disunity in post-Second World War Croatian emigre' separatism. *European Review of History*. (16) 5:739-753.
- Vukušić, B. (2001). *Tajni rat Udbe protiv hrvatskog iseljeničtva*. Zagreb: Klub hrvatskih povratnika iz iseljeničtva. ■